

ARNALDO POMODORO: YÜZEYDEN MEKANA / PARÇADAN BÜTÜNE

Meliha SÖZERİ*

Özet

Bu yazıda Arnaldo Pomodoro'nun sanatının; form, mekan, iki boyut ve üç boyutlu yaklaşımları, mimari ölçekte çalışmaları, sahne tasarımı ile çoğulcu yaklaşım biçim dili üzerinde çalışılmıştır. Pomodoro, heykel, tiyatro, edebiyat ile ilgilenmekte ve çalışmalarında oluşturduğu formlar, kullandığı biçimler ile bu sanat disiplinlerini birleştirerek kendi oluşturduğu sanat dilini izleyiciye algılatmaktadır. Çalışmalarında inşa ettiği yaklaşım biçimlerini; yüzey, heykel, sahne tasarımı, mimari başlıkları altında değerlendirmek, Pomodoro'nun disiplinlerarası sanat yaklaşımının düşünce ve üretim mekanizmalarını kullandığının bir göstergesi olarak bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arnaldo Pomodoro, Heykel, Yüzey, Mimari Boyut

ARNALDO POMODORO: SURFACE TO SPACE / PART TO WHOLE

Abstract

In this article, art of Arnaldo Pomodoro; form, space, two-dimensional and three-dimensional approaches, architectural scale works, stage design and pluralistic approach language were focused on. Perceives the art language which is about statue, theatre, literature created by the audience and combines these art disciplines with the forms it uses. Pomodoro's interdisciplinary approach to art is the subject of this article as an indication of the use of thought and production mechanisms which the forms of approach builds in his work; evaluate under surface, sculpture, stage design, architectural titles.

Keywords: Arnaldo Pomodoro, Sculpture, Surface, Architectural Dimension

Giriş

“Heykeltıraş Arnaldo Pomodoro 1926 yılında Morciano, Emilia-Romagna, İtalya’da doğmuş, Milano’da yaşamakta ve çalışmaktadır. 1940-1957 tarihleri arasında sahne tasarımı eğitimi alırken bir kuyumcu dükkanında çalışarak kayıp balmumu döküm sistemini incelemiştir. Pesaro’da kamu binalarının, savaşta zarar görmüş binaların restorasyonunda danışmanlık yapmıştır. 1950’lerde sanatsal arayışlara yönelmiş, Como ve Milano’daki sanat çevrelerinde bulunarak Mario Radice, Manlio Rho ve mimar Ico Parisi gibi sanatçılarla tanışmıştır. 1954 yılında Milano’ya taşınmıştır ve Enrico Baj, Sergio Dangelo, Lucio Fontana gibi sanatçılarla tanışmıştır. Sergiler açmaya ve tiyatrodaki çalışmalar üretmeye başlamıştır. İlk olarak 1954 yılında çalışmaları Galleria Numero, Floransa ve Galleria Montenapoleone, Milano’da sergilenmiştir. 1955 yılında heykel çalışması ilk olarak Galleria del Naviglio, Milano’da sergilenmiştir” (Guggenheim, Arnaldo Pomodoro, t.y.).

* Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Heykel Bölümü, sozerimeliha@msn.com

Görsel 1: Arnaldo Pomodoro'nun elleri, 1962-63.

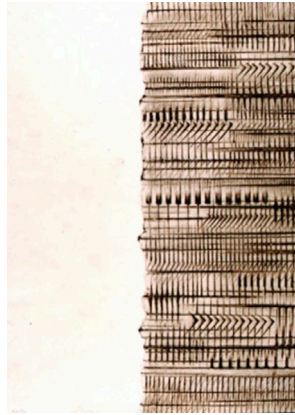
Pomodoro'nun disiplinlerarası sanat yaklaşımının düşünce ve üretim mekanizmalarının göstergesi olarak üç boyutlu yaklaşım ile ürettiği çalışmalarının yöntemlerini incelemek gereklidir.

“Pomodoro'nun heykelleri, uzay ve zaman, kavram ve maddi varlık, bütünlük ve parça fikirleri etrafında dönmüştür. Çalışmalarının her biri – ister küre, sütun ya da prizma olsun - yörüngesinden veya yörüğe çizgisinden garip bir şekilde kaçmış ve yeryüzüne cennetten düşmüş bir bedendir. Heykellerin dış yüzeyleri daima; kapalı, mükemmel ve ayna gibi parlatılmış yüzeylerden oluşan geometrik formlardır. Ancak düştüklerinde parçalanmışlardır ve böylece içlerine bakabilir; sert, keskin mekanizmaları ve gölgelerin bir kısmını içine alan yoğun bir ağ keşfedebiliriz” (Argan, 1955, s.14).

Pomodoro'nun çalışmalarında kullanılacak sözcükler; zaman, mekan, form, soyut, modern, ışık, gölge, kavram ve malzeme, bütün ve parçalar, büyük, küçük, boyut, el ile modelleme (Görsel 1), mekanik biçimler, kent gibi kavramların disiplinlerarası çoğulcu dilini kullanmaktadır.

Yüzey

Yüzey, anlam olarak cisimlerin uzay ile temas eden kısmıdır. Matematiksel olarak $F(x,y,z) = 0$ olan bir denklem ile formüle edilmektedir. Pomodoro'nun yüzey kullanımı; mekanik biçimler ve geometrik formlardan oluşmaktadır. Pomodoro'nun kullandığı bu parçalanmış formlar, bir yazının harflerinin temsili biçiminde inşa edilerek kendi işaretler sistemini oluşturmaktadır (Görsel 2). Pomodoro'nun çalışmalarının yüzeyinde kullandığı her bir formun açtığı yeni bir anlam alanı vardır. Her bir biçim, tuşe bir sözcüğün dizgeleri gibidir. Geometrik, soyut formlar yüzeyin organizasyonunda yer alan modern dilin elementleri olarak Pomodoro'nun çalışmalarında yer alırlar.

Görsel 2: Pomodoro, A. (1977). *Lettera a metà* (calcografia). 34,5 × 24,5 cm. Roma.

“tekrar ile fark

mekanik ile organik;

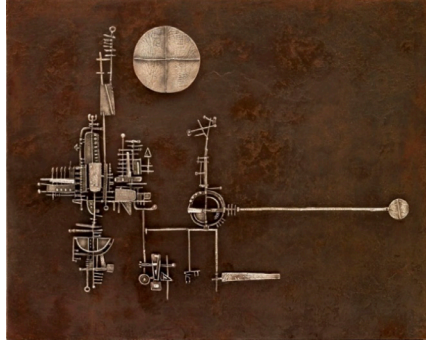
keşif ile yaratma;

döngüsel ile doğrusal,

sürekli ile kesintili;

niceliksel ile niteliksel” (Lefebvre, 1992, s. 34).

Parçaların yan yana bir araya gelerek oluşturduğu bütün, yüzeyde bir titreşim alanı oluşturmaktadır. Ritmik ve istikrarlı bir şekilde oluşan hareket mikro düzeyde örgütlenirken, makro düzeyde bütün bir yapıyı inşa eder. Pomodoro'nun x,y ekseni içerisinde oluşturduğu biçimler x,y,z eksenine işaret ederek üç boyutlu bir mekan oluşturmaktadır. Bu yaklaşım biçimi ile yüzeye derinlemesine bir eksen daha ekler. Bu yeni açılan katman; mekan ve üçüncü boyutun katmaları ile düşünmeye yönlendirmektedir. Pomodoro, 1956'da La luna il sole la torre / Kulenin Güneşi Ay (Görsel 3) ve 1956'da Il giardino nero / Siyah Bahçe (Görsel 4) isimli kabartmalar üretti. Bu dönemdeki çalışmalarında gümüş, pirinç, kurşun, çimento, bakır ve kalay gibi malzemeler kullanmıştır. “La luna il sole la torre” sınırları belirli bir şehir planı gibi görünmektedir. “Il giardino nero” isimli çalışması çorak bir araziye andırmakta ve antik kentlerde yer alan amfiteyatroya da açık hava antik medeniyetleri gibi görsellik taşımaktadır. İki boyutlu yüzey içerisinde oluşturduğu mekansallık, Pomodoro'nun mikrodan makroya oluşturduğu çalışmalarının öncülü gibidir.

Görsel 3: Pomodoro, A. (1955). Kulenin Güneşi Ay *La luna il sole la torre* (çelik, gümüş ve parlatılmış jüt). 40,5 × 50 cm. İtalya

Arnaldo Pomodoro'nun çalışmalarında kullandığı sembolik dil, işaretler, heykellerinden geçen işaretler sistemi yazı dilininin argümanlarını kullanır nitelikte; kelimelerden oluşan formlar, biçimlerden oluşan cümleler gibi hacimlenmektedir.

Görsel 4: Pomodoro, A. (1956). Siyah Bahçe *Il giardino nero*. (kurşun, çimento, kalay) 69 x 118 cm.

“Il Giardino Nero / Siyah Bahçe” çalışmasında yüzeyde kurduğu bu dilin üzerine eklenen referansları ya da yıkılmış bir antik kentin kazısını yapar gibi sanat tarihinden buluntular elde edilmektedir. Pomodoro’nun yüzey çalışmalarının kazısı yapıldığında; Kazimir Maleviç’in Siyah Kare’si ile Süprematizm’in form dilini; Süprematizme giden yolda Fütürizmin ve Kübizm’in biçimleri, nesnelere parçalayan yaklaşımları; Soyut Sanat’ın yaklaşım biçimlerinin ve Soyut Dışavurumculuk’un eylem hareketlerinin izlerini bulmak mümkündür. Pomodoro’nun çalışmalarındaki bu yaklaşım biçimi yüzeydeki biçimlerden ve yarıklardan içeri doğru bir gözle daha derinde bir çözümleme ile değerlendirilmesi gerektiğinin göstergesidir. İtalyan faşizminin içerisinde bulunan yılların gölgede kalıp, yeniden uluslararası sanat alanında keşiflerin yapıldığı yıllarda yapılan bu üretimler aynı zamanda toplumsal bir sürecin tasviri gibidir. Bu bağlamda yıkılmış olan kent görüntüsü II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeniden inşa edilen modern dünyanın göstergelerini oluşturmakta; parçadan bütüne doğru giden yeni bir inşa alanı ortaya çıkmaktadır.

Takı Tasarımı

Arnaldo Pomodoro’nun sanat anlayışının başlangıç noktasında takı tasarımı yer almaktadır. Eski bir teknik olan mürekkep balığı kemiği döküm tekniğini tasarımlarında üretim yöntemi içerisinde kullanmıştır.

“Savaş sonrası yılların başlarında takı, tasarımcının olduğu kadar kullanıcının karakterini ifade eden bir sanat formu veya “giyilebilir sanat” olarak kabul edilmeye başlandı. Tasarımcılar kendilerini geleneksel mücevher sözleşmelerinden kurtarıırken, Bauhaus’un modernist prensiplerine ve Sürrealizm, Kübizm ve Konstrüktivizm gibi öncü avangard sanat akımlarına geri döndüler. Bu, genellikle heykel kalitesiyle benzersiz tasarımlar yaratmalarına izin verdi. Bu dönemin mücevherleri genellikle soyut tasarımlardır” (V&A Search The Collections, t.y.).

Görsel 5: Pomodoro, A. (1980). Geometrik Kol Düğmeleri *Geometric Cufflinks*. (bronz). 1.27 x 2.54 x 0.89 cm.

Pomodoro'nun takı tasarımlarının heykel pratiği ile ilişkisi; küçük ölçekteki çalışmalarının fikir üretme aracı olarak değil, iki boyutlu yüzeyde uyguladığı çalışmalarının modelleme ve döküm tekniği ile takı tasarımına uyarlanmış halidir. Bu çalışmalar, klasik döküm teknikleri ile kullandığı kadife, jüt ve çimento arkaplanlarının üzerine yerleştirdiği yöntemle yapılan gümüş veya kurşun elementlerin ilk kabartmalarından örneklerdir.

Görsel 6-7: Pomodoro, A. (1958). Broş. (altın, gümüş) İtalya, Museum Number CIRC.63-1960

Pomodoro'nun 1950'lerde tasarlamış olduğu altın ve gümüş malzemeden üretmiş olduğu broş, (Görsel 6-7) Alexander Calder, Pablo Picasso ve Georges Braque dahil olmak üzere sanatçılar arasındaki uluslararası takı tasarımı eğilimi içerisinde ele alınabilecek soyut yaklaşım biçiminin

bir örneğidir. Arnaldo Pomodoro, en başta heykeltıraş olarak tanınmıştır, ancak mücevher alanında yapmış olduğu üretimler heykel alanında ürettiği çalışmalar için çok katkı sağlamıştır. Takı tasarımı uygulamalarında heykel alanında kullandığı aynı estetik prensipleri; mekanik parçaların sistematik bir düzenlemesi olarak uygulamıştır. Tasarlamış olduğu kol düğmelerinde (Görsel 5) heykel form anlayışı ile tasarım prensiplerini ilişkilendirerek bütünlüklü bir şekilde uyguladığı görülmektedir.

Heykel

Pomodoro'nun heykel çalışmalarında kullandığı küre, piramit, silindir, prizma gibi temel geometrik formlar, onu modern sanatın içerisinde minimalizme yaklaştırır. XX. ve XXI. Yüzyıl'da Pomodoro'nun kullandığı çember, küre gibi temel geometrik formların günümüz dünyasında işaret ettiği; kullandığı formlarda var olan parlatılmış dış yüzeyler heykelin içerisinde kullanılan yapı ile gerilimli bir alan oluşturmaktadır.

“Çember ve küre, antikçağda mutluluk sembolü addediliyordu. Ortaçağ, öbür dünyadaki kurtuluşa, Rönesans ile dünyevi yetkinliğe ve bu dünyadaki kurtuluşa önem veriyordu. Bunun anlamı insanın öbür dünya nimetlerinden vazgeçmesi ve bu dünyanın nimetlerine önem vermesi oluyordu. Ortaçağ dogmalarının yerini yeniçağda bilgi, dünyevi güzellik, kişisel başarı, mal ve mülk alıyordu” (Turani, 1999, s.344).

Pomodoro'nun çalışmalarında yüzeyin dışarı taşıdığı ya da yüzeyden içeri doğru ilerleyen üç boyutlu katmanların olduğu görülmektedir. Karmaşık bir makinenin dişlileri veya dişli çarkları gibi görünen iç tabakalar, dünyanın kırılğanlığını ve karmaşıklığını sembolize eder. Küre içinde küre, çatlamış yüzey, içerisinde doğurgan başka bir küre ve çatlamış yüzey, dişli çarkları, makina, dışarıdan içeriye sonsuz bir parça-bütün ilişki alanını oluşturmaktadır.

Görsel 8: Pomodoro, A. (1990). Kürenin İçindeki Küre *Sphere Within Sphere*. (bronz). 400 cm. İtalya, Vatikan Müzesi

Pomodoro, *Sphere Within Sphere* isimli çalışmayı ilk olarak 1960 yılında Vatikan Kilisesi için üretmiş ve daha sonra dünyanın çeşitli yerlerinde *Sphere Within Sphere* heykel serisi uygulanmıştır.

“Birlikte Milano'da Battaglia Vakfı'ndan içeri girdiğimizde kendimizi O'nun Sphere Within Sphere (bu taze ismi seçtiği gibi, göz kamaştırıcı yaratık) heykelinin önünde bulduk, bu kalitede bir iş O'nu konuşurmaya zorluyor; bronzdaki yarattığı yukarıda tutan; basitçe

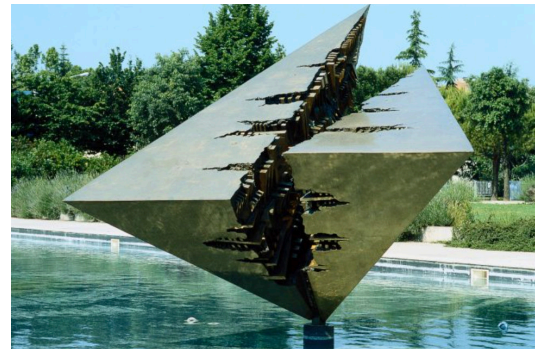
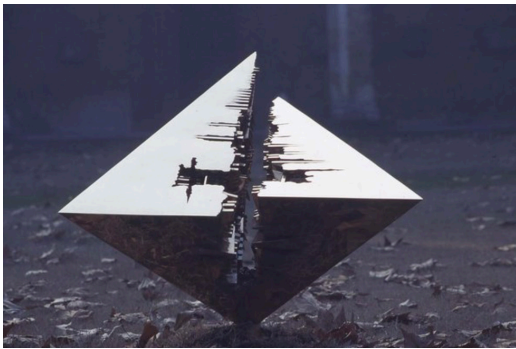
işin sessizliği ve söndürülmüş ışık. Ve tabii ki tekrarladı: Hayır, sadece bu değil. Heykelde görüşlerim sadece bu değil. Daha fazlasını görebiliyor musun? Ve devam etti. Püf noktasına bak. Sadece ona dokunmak yeterli, havayla nefes alır ve uçmaya başlar. Gerçekte o döner, küre döner, zeminin üzerinde bir kaç metre yukarıda geziniyor. Bu yüzden gökyüzüne oldukça yakın. Büyük. Güçlü. Zayıf Mart güneşinde ağırbaşlı. Sonsuz ve elle tutulabilir” (Isgro, 2000, s. 265).

Burada Pomodoro'nun kullandığı form bir küredir. Malzemesi bronz olan, ağır, elle tutulabilir bir kürenin, parlatılmış yüzeyinde açtığı yarıklar ile oluşturduğu kontrastın bu malzemeyi hafiflettiğinden, heykeli gökyüzünde uçarcasına algılatmasından söz etmesi; plastik dilin kullandığı alfabenin içerisinde gizlenmiş bir görsellikteymiş gibi algılanmasına neden olmaktadır (Görsel 8).

Görsel 9: Pomodoro, A. (1962). Küp *Il Cubo*. (bronz), 114.3 x 107.95 x 78.74 cm.

Pomodoro'nun kullandığı formlar; küre, küp (Görsel 9), silindir, prizma, piramit modern heykelin kullandığı salt geometrik formlardır. Bu formlar soyut dilin en yalın halleridir. Pomodoro soyut dili kullanan heykeltıraşların (Louise Nevelson, David Smith, Constantin Brancusi) çalışmalarından farklı olarak; mükemmel, parlatılmış form ve malzeme dilinin dışarısına çıkarak bu mükemmelliği bozmak ister. Burada form içerisinde yarıklar açar, yapının içerisine mekanik parçalar ekler. Böylece heykellerinde soyut formun durağanlığı mekanik biçimlerin hareketi ile devinmeye başlar.

Görsel 10-11: Pomodoro, A. (1984). Kanat Çırpışı *Wing Beat*. (bronz) 150 x 180 x 208 cm. Morciano di Romagna

Wing Beat (Görsel 10) isimli heykelin hareketinin analizi yapılırsa; durağan geometrik formun farklı bakış açılarına geçildiğinde (Görsel 11), formda oluşturulmuş kırılma ile iki kütleli hafifleyerek

hareket kazandığı ve iki kütle arasında kullanılmış, kırılmış, mekanik biçimlerin, heykelin parçalardan bütüne hareket alanını oluşturduğu görülmektedir. Bu heykeli Umberto Boccioni'ye ithaf ettiğini söyler Pomodoro. XX. Yüzyıl heykel alanının büyük ustası anıtsal form geleneğini yıkararak hareketi analiz eder. *"Bu heykeli Umberto Boccioni'ye ithaf ettim - bu yüzden Yirminci Yüzyıl heykelinin ilk büyük ustası, Pomodoro'ya anıtsal formu yıkararak hareketi analiz etme biçimini anlatıyor. Bu analiz yüzyılın diğer büyük sanatçıları tarafından sürdürüldü (Brancusi, David Smith ve Calder)."* (Arnaldo Pomodoro, t.y.).

Formun bu hareketliliği ile Pomodoro, Boccioni'nin biçimleri parçalayarak oluşturduğu heykelin yeni mekansallığına, parçalı bir bütünün işaret ettiği plastik alanın tüm katmanlarına, geometriye, kinetiğe, açık alan heykeline saygı niteliğindedir.

Arnaldo Pomodoro küçük bir kent olan Pesaro'da yaşadığı için sanat konusunda çok az şey bildiğini, orada yaşayanların ise klasik sanat ve Rönesans ile ilgili bilgi sahibi olduğunu belirtir. Pesaro'da kütüphaneye gittiğinde Paul Klee'nin kitabı ile karşılaşır ve Klee'nin yaklaşım biçimi Pomodoro'nun sanatsal bakışını inşa eder. *"Soyut bir bakış açısı ile kendi çalışmalarımı düşünmeye başladım. Paul Klee ilgili bu küçük kitabı gördüğümde çok memnun oldum ve onun düşüncelerini, imajlarını taklit etmeye ve Klee gibi çizmeye başladım. Tesadüfen keşfettiğim negatif formların tekniği ileriki dönemlerde döküm çalışmalarında kullandığım yüzeylerde kullandığım yolu belirledi"* (Hunter, 2000: 217).

Arnaldo Pomodoro'nun çalışmalarında en önemli katman olan tümevarım kavramına yaklaşımını sanat tarihsel birçok açıdan referans alarak kullanmış olduğunu görmek mümkündür. Paul Klee'nin yaklaşım biçiminden etkilenmesi ile Pomodoro'nun çalışmalarında kullandığı mekanik aksam ile tümevarım ilişkisine örnek olarak Klee'nin 1922 tarihli *Zwitschermaschine / Cıvıltı Makinası* isimli çalışması yön verebilir.

"Cıvıltı Makinesindeki bir kuş; aktarma kayışı, krank mili ve makineden yayılan müzikle ilişkisi sebebi ile tüm diğer kuşlardan farklıdır...Akademik sanat Rönesans'tan beri Aristo'nun tündengelim ilkesi üzerinde temellenmiştir. Bu da bütün temsillerin, mutlak güzellik ve konvansiyonel renk kanonlarına ilişkin herkesçe bilinen genel ilkelerden doğduğu anlamına gelmektedir. Paul Klee tündengelim yerine tümevarımı benimserdi. Form ve ilişkilerarasılığın daha küçük göstergelerine ilişkin gözlemler yoluyla, doğadaki düzenin önemini ortaya koydu" (Moholy-Nagy, 2016, s.12).

Parça ve bütün ilişkisini tümevarım yöntemleri ile kullanan Pomodoro'nun çalışmalarında biçim parçacıkları, form katmanları, sözcük ve dizgeleri bir araya getiren ve sonrasında yazıyı oluşturan anlam alanı gibi ilişkilendirilebilir.

Pomodoro'nun heykellerinde kullandığı formlardan birisi de disklerdir. Disk iki boyutlu yaklaşım içerisinde yüzeyin daha çok ön planda olduğu bir formdur. Bu yüzeyler Pomodoro'nun çalışmalarında yarık ve çatlakların, ışık ve gölge kullanımının oluşturduğu kontrastların ön planda olduğu çalışmalardır. *Solar Disc* isimli çalışma (Görsel 12), volkanik bir patlamanın açığa çıkardığı formların enerjisini açığa çıkaran bir görselliktedir.

Görsel 12: Pomodoro, A. (1989-90). Güneş Diski *Solar Disc*. (bronz) 400 cm. Milano, Meda Meydanı.

Bir röpotajında kendisine yöneltilen kariyerinin en önemli çalışmasının hangisi olduğu ve nedeni sorulduğunda Pomodoro (2018) şu yanıtı verir:

“Birçoğu arasından büyük bir diskten, dört buçuk metrelik bir çapa sahip olan ve yaklaşık yedi tonluk bir ağırlığa sahip olan Solar Disc Milano şehir merkezinde Meda Meydanı’nda yer almaktadır. Kariyerimin en önemli çalışmalarından biri olduğuna inanıyorum: heykele, onu daha canlı hale getirmek ve Leonardo’nun bir daire içinde yazdığı insanın oranını temsil etmek için dönme hissi vermeye çalıştım. Onun konumlandırılması en başarılı kısımdır: çalışma, şehrin hayatı bağlamını yerleştirdi ve bunun içinde dinamizmini, iyimserliğini ve güneş gücünü temsil ediyor.”

Pomodoro’nun disk formu; Antik Yunan heykeltıraşı Myron’un M.Ö. 450-460 tarih aralığında yapılmış olduğu tahmin edilen *Discobolus / Disk Atan Adam* isimli heykelinin XX. Yüzyıl’da yaşayan bir heykeltıraşın disk heykelinin form bulmuş halini yansıtmaktadır. *Discobolus / Disk Atan Adam* heykelinin duruşu *rhythmos*¹ olarak adlandırılan durumun temsilidir. Bu sözcüğü referans alarak ince bir harmoni ve denge durumunun karşılığı *Solar Disc* heykelinde de görünmektedir. Dik olarak mekana yerleştirilmiş olan heykelde; heykelin yüzeyindeki parçalanmanın bütün ile harmonisi ve heykelin dengesi dikkat çeker. Adeta, M.Ö. 450’lerde Myron’un fırlattığı bronz diskin 1990 yılında Pomodoro’nun formuna dönüşerek, yeryüzüne düşmüş parçalanmanın temsili olmuştur.

Antik dönemlerden günümüze; mimarlık terminolojisi içerisinde yer alan sütun, heykel alanının da sıklıkla ele alınan bir formu olmuştur. Antik Yunan ya da Roma dönemi kentlerindeki kullanım biçimine işaret ederek heykel alanı içerisinde sütun; daha özgür, kendi ayakları üzerinde mimariden bağımsız, mekansız hareket eden bir zemine taşınır. Pomodoro’nun *Broken Column / Kırık Sütun* (Görsel 13) isimli çalışması sütunun sağlam yapısının tersine bir söylem üretmektedir.

¹ Yunanca da bu anın karşılığı ‘*rhythmos*’u ve bu sözcük, ince bir harmoni ve denge durumunu anlatır. Bu figür, heykeltıraşların hareket hissi yaratma istediklerini anatomik olarak mükemmel olanı tasvir etme arzularını tatmin etmektedir. Myron *rhythmos* durumunu temsil eden ilk heykeltıraş olarak kabul edilir. (Bkz. Narsanat, t.y.)

Görsel 13: Pomodoro, A. (1967-68). *Colonna Spaccata* (bronz). 214.9 x 65 cm.

“Heykel, açıkça, son derece tuhaf bir öznelliğe sahip, sınırlanmış ve bir şekilde yontulmuş, bir formda yaşamak için bu tür bir boşlukla aşılmıştı. Böylelikle, çeşitli bir bilgi formunun fiziksel bir beden üzerinden geçmesi, kelimenin tam anlamıyla kendi kendine tutunmasını engeller... Benim 1960’larda 5 metre yüksekliğinde yapmış olduğum ilk sütun heykelim Brancusi’nin Endless Column / Sonsuz Sütun’una benziyordu. Fakat benim aşınmış ve hata olarak görülen formlarım bir insan tasarımıydı. Aşındırılmış ve ısırılmış yüzeylerde formun içerisinde bulunan enerjiyi araştırmak istedim...böylece formun içinde ne olduğunu bulmak istedim, ki bu çok mükemmel ve mutlak görünüyor, yüzeysel” (Schefer, 2000, s. 100).

Pomodoro’nun çalışmaları antitetik² bir yaklaşımda form bulur. Karşılıklı bir simetri vardır, kontrastlar birbirini dengeler, ışık ve gölge dokular arasındaki zıtlık ile karşılık bulur. Heykellerinde iç içe geçmiş, ölçülü, simetrik ve karşılıklı gerilim ile ilişkilenen form anlayışı vardır. Kullandığı form anlayışı modern dönemin salt geometrik biçimleri ile oluşturulmaktadır. Genel olarak kullandığı malzemeler; modelleme dilini en iyi yansıtacak ve formlar arasındaki gerilimi arttıracak dökümü yapılabilen malzemelerdir.

Mimari Yaklaşım

Pomodoro’nun çalışmaları parça bütün ilişkisi, geometrik formların kullanımı, organik ve mekanik olanın bir aradalığı ile yüzeyde ve üç boyutlu alanda ilerleyerek mekanın sınırlarını da zorlamıştır. Mimari ölçekte yaptığı çalışmalarında mimariyi heykelin içerisine dahil etmektedir. Mimari ve heykel, geçmişten günümüze birbirleri ile etkileşim içerisinde olan iki disiplindir. XIX. yüzyılda sanatın özerkliğini elde etmesi ile heykel ve mimarinin birbirleri ile kesişmesi ya da ayrışması bağlamında Pomodoro’nun çalışmaları XX. yüzyılın estetiği ile inşa edilmektedir. İzleyiciyi yeni algı biçimleri ile karşı karşıya bırakan yeni görme biçimleri; modernizm ve postmodernizmin dışarısına çıkarak çağdaş sanat ile yeniden örgütlenmektedir. Çağdaş Sanat içerisinde yeni görme ve algılamının bakışı içerisinde yeniden üretim mekanizmalarını değerlendirmek gereklidir. XXI. yüzyılda üretim yapan bir sanatçı da bu üretim mekanizmaları içerisinde hareket eder. Walter Benjamin’in, 1935’te kaleme aldığı, sanatın geleceğini ve bugünü zamanından çok önce görebilen

² antitetik: karşılıklı olarak bir simetri oluşturan.

“Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı’ başlıklı metninde çağdaş sanatın estetiği, kavramsal tanımlamaları ve mekansal algı ile tanımlarken, mekânın her geçen gün kendisini yeniden üretmekte olduğu görülmektedir. Henri Lefebvre ‘Production of Space / Mekanın Üretimi’ kitabında fiziksel, gözlenen ve yaşanan mekânın, sadece maddi pratiklerce değil, estetik, kavramsal, sembolik yollarla üretildiğini savunmaktadır: “Mekan kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar. Karmaşık bir süreç oluşturur: (yeni, meçhul mekânların, kıtaların ya da evrenin) keşfi; (her topluma özgü mekânsal örgütlenmenin) üretimi; (yapıtların, manzaranın, anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin) yaratılması. Bu, evrimsel ve (doğuşla birlikte) genetik olarak işlese de bir mantığı vardır; aynı-zamanlılığın genel formudur bu mantık; çünkü her mekânsal düzenleme, zekânın üst üste binmesine ve eşzamanlılığı üreten öğelerin maddi olarak bir araya gelişine dayanır” (Lefebvre, 2014, s. 25).

Lefebvre’nin mekânın kullanımı ve zaman ile kurduğu ilişki bağlamında; Pomodoro’nun Urbino Pietrarubbia’da bulunan mezarlık için düzenlenmiş olan mimarlık yarışmasını kazanarak uyguladığı olduğu çalışmasını değerlendirmek mümkündür.

“Pietrarubbia Anıtı ve Urbino Mezarlığı Projesi, bir sanatçının tam olgunluğunu temsil eden; bir geçmişin tamamını temsil eden, genel bakış sağlayan ve geçmişi tekrarlayan eserler arasında sayılacaktır. Pomodoro Marche bölgesi Pesaro’dan gelmiş, Milano’da yaşamış, fakat doğduğu yer ile bağlarını koparmamıştır. Heykel çalışmasının merkezine hiç azımsanmayacak bir konuyu geri getirdi; hafıza ve zaman. Pietrarubbia Marche’da neredeyse ıssız olan bir köydür. Pomodoro çok eski ve mütavazi tarihsel olaylarını ortaya çıkardı, ve onları çalışmalarında sembolik katmanlar olarak kullandı... Anıt, çeşitli unsurların hareket edebilecekleri büyük bir heykeldir ve bir zamanlar o mekanda meydana gelen olayların görünmez izlerini kaydeden, geçmiş deneyimleri kavrayan ve koruyan bir zaman makinesi gibi duruyor. Bu anıları Pomodoro hiçbir zaman bir hikâye ile tasvir etmeye veya anlatmaya çalışmadı, Pomodoro tanımlanamaz işaretleri ile heykelini oluşturdu. Zamanın sessiz ritmini dinledi ve mekanda ifade etti... Zeminin üzerinde hiçbir mimari yapı yoktur, ancak manzara içindeki bir heykel vardır” (Argan, 2000, s.10).

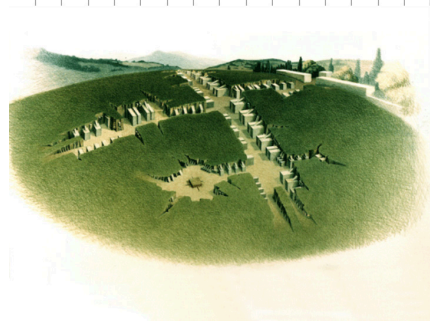
Pietrarubbia Anıtı’nda (Görsel 14-15) kullandığı mekanik parçalardan oluşan formlar, birimler biçimsel olarak ritmik bir birliktelik sağlamaktadırlar. Urbino Mezarlığı’nda (Görsel 16-17-18) ise Pomodoro’nun heykel yüzeyinde kullandığı formların mekânı artık doğadır. Çalışma mimari ölçekte çalışılmış olarak ele alındığında ve mezarların bir arada kullanıldığı biçimler bir arada düşünüldüğünde Pomodoro’nun bütünsel sanat yaklaşım dili açıkça görülmektedir.

Görsel 14: Pomodoro, A. (1975-76). *Pietrarubbia Anıtı.* (bronz, demir, fiberglas)
280 x 530 x 360 cm. Milano, Bicocca Üniversitesi Kampüsü

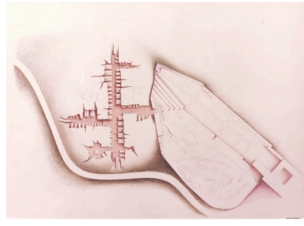
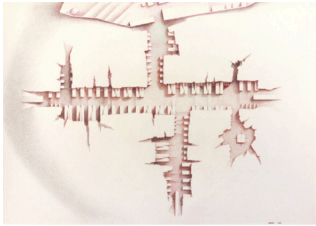
Görsel 15: Pomodoro, A. (1975-76). *Pietrarubbia Anıtı.* (detay). Milano, Bicocca Üniversitesi Kampüsü

Görsel 16-17: Pomodoro, A. (1976). Urbino Mezarlığı *Cimitero di Urbino* (eskiz)

Görsel 18: Pomodoro, A. (1973). Urbino'nun Yeni Mezarlığı Projesi Maketi (patine edilmiş bronz)
20 x 152 x 177 cm.

Görsel 19-20-21: Pomodoro, A. (1976). Urbino Mezarlığı *Cimitero di Urbino* (eskiz)

Sessizliğin içerisinde zaman ve hafızanın savunucusu olarak yer alan anıt; iç-dış, içeride-dışarıda, uzay-zaman, yaşam-ölüm kavramları üzerinden kurguluyor işaretlerini. Urbino Belediyesi tarafından ilan edilen yarışmayı kazanan bu proje, hem doğayı hem de mimarlığı benimsiyor. Kasabanın önünde duran tepe, uzun surlarla çevrili caddeler şeklini alan çatlaklar ile bölünmüş ve bu surların içinde mezarlığın mezar odalarının yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Eser, toprağa açılan bir bahçe ve eski cenaze töreni modelleriyle bağlantı kuruyor, yalnızca, bütün insanların ölüm karşısında eşit olduğu Hristiyan fikrine bağlı değil. Pomodoro'nun bu projesi mimari, heykel ve doğayı birleştiren içerisinde geleneksel mezarlık yaklaşımını taşıyan bir formdu. Manzara içerisine heykelin dahil edildiği yenilikçi, çağdaş ve ölümün eşitliğini vurgulayan yeni bir biçim önermişti (Görsel 19-20-

21). Yarışmanın şartları projenin gerçekleştirilmesine yol açmalıydı, ancak projenin bilim adamları, yazarlar, sanat tarihçileri ve aydınlar arasında desteğe rağmen, yapımı korku ve önyargılarla engellenmiştir.

Görsel 22-23: Pomodoro, A. (2001). *Işıyan Taç Corona Radiante* (ahşap, cam elyaf, bakır). ø 400 cm. Milwaukee, WI, Cathedral of St. John The Evangelist

Pomodoro'nun *Corona Radiante* isimli heykeli iç mekana yaklaşım biçimini ve mekansal belleğin modern dildeki inşa biçimini göstermektedir (Görsel 22-23). Mekana yerleştirmiş olduğu anıt, mimari mekanın simetrisini bozarak ve göğe yükselme sahnesini temsil eden haç biçimli beden simetrisine karşı dikeyde kullandığı biçim ile aksı bozmaktadır. Bu bağlamda Roma'da kiliselerin içerisinde yer alan nişlerin içerisine yerleştirilmiş heykel figürleri akla gelmekte; simetrik bir yapının düzeninin korunduğu görülmektedir. "Hadrianus'un Pantheon'u tanrıları silindir şeklinde bir kaidenin üzerine yaslanan muazzam bir yarımküre biçimindeki dikkate değer bir bina içinde bir araya topluyordu." (Sennett, 2001, s. 75) Roma Dönemi'nin Pantheon Tapınağı içerisinde heykel mimariye bağlı nişlerin içerisinde yer alırken, Pomodoro heykeli kilisenin içerisine gizlenmiş bir ikon olmaktan sıyrılarak bu kutsal bedeni mimari içerisinde özgürce hareket ettirmektedir. Bakışı simetrik olarak merkeze toplar ve bu merkezden farklı akslara yönlendirerek tek bir merkezde yer almasını engellereyerek bakışı mekanda gezdirmektedir. Pomodoro'nun biçimleri ile *Corona Radiante / Işıyan Taç* heykeli "mekana yayılan heykel" (Krauss, 2002, s. 106) olarak değerlendirilebilir.

Pomodoro'nun *Lancia di Luce/Işığın Mızrağı* isimli heykeli (Görsel 25). Milano Konservatuvarı'nın kare planlı avlu mekanının ortasında yer almaktadır. Çalışma, mekanın tam merkezine yerleştirilmesi ile zeminde bulunan grid yapıyı primidal form ile üçgenleştirmekte ve göğe doğru yükselen formu ile sonsuzluğa işaret etmektedir (Görsel 24). Avlunun köşesinden bakıldığında dışarıda bulunan kilisenin kubbesi ile örtüşerek heykelin mekansal ve anlamsal katmanlarını genişletmektedir.

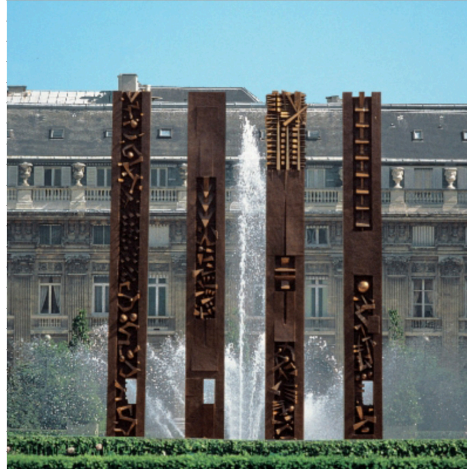

Görsel 24-25: Pomodoro, A. (1985). Işığın Mızrağı *Lancia di Luce*. (bronz) 120x700x120 cm. Conservatorio di Milano, İtalya

Kent Ölçeği

Kent içerisinde yer alan heykel, XX. yüzyılda modern heykelin oluşumu ve günümüze kadar heykel alanının genişlemesi ile klasik tanımlamasının dışarısına çıkmıştır. Heykel alanındaki dönüşüme 1960'ların minimalist yaklaşım biçimlerinden itibaren bakıldığında; 1970'li yıllarda spesifik nesne, mimari heykel, gövde sanatı, çevre sanatı ve diğerleri anıt ve modernist heykelin yerine geçer. 1970'lerde üretilen çalışmalar, binaları, köprüleri ve adaları giydiren, insan yapımı nesnelere ve araziler üzerinde geçici, hafif izler oluşturup sonrasında ortadan kaybolan bir mimarlıktır. Heykel genişleyen anlamı içerisinde bakıldığında; arazi düzenlemesi, bir düşüncenin hacimlenmesi, doğanın yeniden sürdürülebilirliğinin modellenmesi, üzeri kaplanan mimari yapılardan oluşmaktadır. Burada Rosalind Krauss'un (2002, s.106) *Mekana Yayılan Heykel* makalesinde belirttiği heykel tanımlamasına göre; "[...] Denebilir ki heykel bir olumsuzluk olmaktan çıkmış ve artık mimari-olmayan'a manzara olmayan'ın eklenmesinin ürünü olan bir kategori halini almıştır".

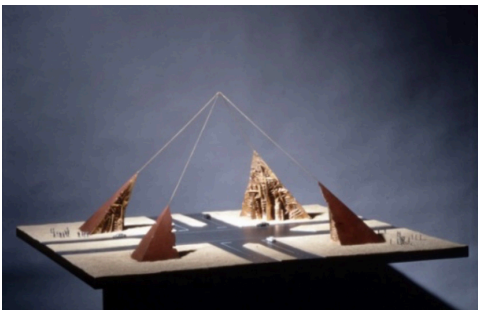
Pomodoro'nun yüzeyde, heykelde, mimaride hacimlenen formları bütünlüklü bir dil kurarak kent ölçeğinde aynı biçimler ile inşa edilirler. Pomodoro, kent içerisinde yer alan heykellerinde Antik Dönem'in günümüzde yeniden örgütlenen mekanlarını biçimlendirir. Bu bağlamda o dönemin formlarını ve inşa biçimlerini referans alır. Sütun formu da mimaride ve kent içerisinde geçmişten günümüze kullanılan bir yapıdır. Bir kent devleti olan Antik Yunan'da; tapınakları ve anıtsal yapıları çevreleyen stoa adı verilen sütunlu galeriler içten dışa, mahrem alandan kamusal alana geçişin mekanlarıdır. *Stele I, II, III, IV* isimli çalışmasının (Görsel 26) Antik dönemde inşa edilmiş Parthenon tapınağından farkı; sütunların mimariden bağımsız olarak kent mekanı içerisinde yer alması ve mimarinin taşıyıcısı değil, sütunun form olarak kendisini temsil ediyor olmasıdır.

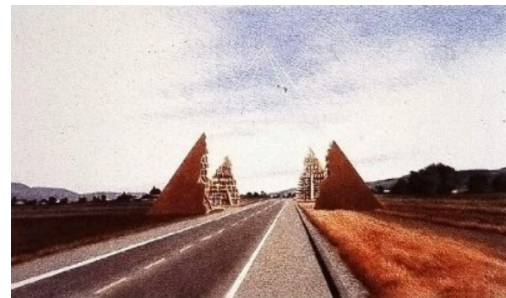
Görsel 26: Pomodoro, A. (1997-2000). *Stele I, II, III, IV.* (bronz) 700 x 70 x 40 cm. (birim ölçü)

Modern Heykel'in form dili Postmodern dönemin biçimsel yaklaşımında dönüşüm geçirerek; modernizmin evrenselci bakışı postmodern dönemde çok kültürlü bir yapıya dönüşmüştür. Çok kültürlü yapı içerisinde eklektik biçimlerin kullanıldığı, tarihsel referansların sanat çalışmalarında kullanıldığı bir dönem görülmektedir. Endüstriyel ölçekte üretilen çalışmalarda, resim, heykel, mimarlık ve kentsel tasarımı bir araya getiren disiplinlerarası bir yaklaşım görülmektedir. Bu yaklaşım dili içerisinde XX. ve XXI. yüzyılda üretim yapan bir sanatçı olan Arnaldo Pomodoro'nun, çağımız sanatı ile ilişki kurarak; çağın referanslarını ve modern estetik dilini birlikte kullandığı görülmektedir.

Pomodoro'nun Kaliforniya'nın Coyote bölgesi için Silikon Vadisi'nin dışına yerleştirilmesi planlanan *Mental Piramit* adlı anıt projesi, zamanın hızlı geçişini ele alır (Görsel 27). Çizgisel olarak primidal yapıyı tamamlayan, hem maddi hem de zihinsel olan ışık ışınlarından oluşan parlayan bir katedrali andıran, bir tabanın köşelerinin parçası olduğu biçimi öngörülmektedir (Görsel 28). Zirvesiyle doksan metre uzunluğundaki bir piramidin anıtsal hayaleti olarak sunulmuştur. Bir zamanlar orada olan duvarların kenarlarını gösteren ince lazer ışınları tarafından izleyiciye anıtsallık sunulmuştur.

Görsel 27: Pomodoro, A. (1986). *Piramide della Mente, maket.* (bronz). 55 x 90 x 90 cm.

Görsel 28: Pomodoro, A. (1986). *Piramide della Mente, eskiz.* (bronz).

Arnaldo Pomodoro bir röportajında kent ölçeğinde yaptığı çalışmaları ile ilgili şunu belirtmektedir:

“Bu çalışmaları “vizyoner projeler” olarak tanımladım. Hem realize edilmemiş binalar hem de inşaatlar (örneğin Urbino Mezarlığı), oyunlar, ütopyalar ve muhteşem makinelerden oluşuyor. Genel olarak, onlar, saf sanatsal araştırmalar ile uygulamalı mimarlık ve tasarım alanları

arasındaki derin ve karmaşık bağlantıyı ortaya koyan bir ortamı veya bir konuyu sorgulayan paradoksal biçimlerdir. Benim için her türlü mekansal müdahaleye karşı bir uyarıcı görevi görüyorlar” (CUTÒ, 2016).

Bu bağlamda Pomodoro'nun kent ölçeğinde uyguladığı çalışmalar; geçmişten referans aldığı formlar ile bugünün mekanında yer edinen anıtlara dönüşmekte ve çağdaşlığın içerisinde yerini almaktadır.

Sahne Tasarımı

Sahne Sanatları'nın temel öğelerinden biri olan sahne tasarımı, Pomodoro'nun sanat anlayışı ile örtüşmektedir. Dekor, giysi, ses ve ışık elemanları, sahne oylumunun biçimsel ve görsel düzeni yapılandırılmasını Pomodoro, kendi sanatsal form anlayışı içerisinde ele almış, sahne üzerinde düzlemine taşımıştır. Dekorun ve giysi tasarımlarının sahne üzerindeki kullanımı Pomodoro'nun yüzey yaklaşımları, heykelleri ve mekansal yaklaşımı ile bütünlüklü bir dilde inşa edilmişlerdir. *“İki ya da üç boyuttan bir geçişi, daha sonra genişletilmiş dört-boyutlu bir uzay-zaman olarak görülebilecek bir yönelimi, ve diğerini izleyen dönüşümlü sahneleri ve atmosferleri, diğerini takip ederek, Pomodoro daha geniş bir ifade olanakları yelpazesini benimsedi” (Hunter, 2002, s. 8).*

Pomodoro'nun sanat anlayışı ile uygulamış olduğu çalışmalarından birisi Yaşar Kemal'in *Teneke* isimli romanından uyarlanarak üç perdede sahnelenen operanın, kostüm ve sahne tasarımlarıdır. (Görsel 29). *“Gerçekçi parçaları stilize ederek kullanmış Pomodoro. Ön alanları karakterlerin yaşam alanları olarak tutarken, geri planları ön sahneyi ve kişilerin dünyasını çepeçevre sarmalayan bir uzam olarak tasarlamış. Uzamsal bir boşluğa oturduğu somut doğayla karakterlerin yaşam çizgilerini, kaderlerini simgelemiştir” (Akmen, 2007).*

Görsel 29: Pomodoro, A. (2007). Teneke Sahne Tasarımı. Teatro alla Scala, Milano.

Bu bağlamda Pomodoro'nun tasarlamış olduğu sahne tasarımı, çalışmalarında kullandığı parça bütün ilişkisi ile mekansal olarak örgütlenmiştir. Sahne Tasarımı Pomodoro'nun diğer üretim alanlarından farklı olarak; kurgulanmış bir mekanın tasarımı belirli bir mekandan değil, Pomodoro'nun işaret ettiği bir yerden izleyiciye bakış açısı kazandırmaktadır. Sahne Tasarımı ve sanatsal yaklaşım biçimi ile ilişkisini Pomodoro, şu şekilde anlatmaktadır:

“Benim için tiyatro, ideoloji, mit ve biçim açısından bir vahiy kaynağıydı. Özellikle büyük ölçekli heykellerimle beni çevreleyen fiziksel çevre, kültürel paradigmlar ve faydacı işlevlerle ilişkilerin önemli rol oynayabileceği sahaya özgü projeler için yeni yaklaşımlar ve fikirler denemem konusunda beni cesaretlendirdi ve ilham verdi. Bazı sahne projelerinde, özellikle klasik metinler için, gerçek heykeller oluşturduğum büyük, muhteşem makineler yaptım. Diğer durumlarda, sahne tasarımlarım gerçekleşmemiş heykel projelerimden ödünç alındı” (CUTÒ, 2016).

Sonuç

Pomodoro'nun çalışmaları modernizmin biçimsel anlayışını kullanarak Postmodernizmin çoğulcu dilini kullanır. Mekanik biçimler organik yapı ile birleşerek form bulur. Bu kullanım biçimi Pomodoro'nun çalışmalarında gerilimli bir alan oluşturur.

Pomodoro'nun çalışmalarındaki bütünlüklü yaklaşım; yüzey, takı tasarımı, heykel, kent ölçeğindeki çalışmaları, mimari boyuttaki yapıtları ve sahne tasarımlarında açık bir şekilde görünmektedir. Bir formun yüzeyde iki boyutlu hacimlenişinden, üç boyutlu yaklaşım biçimlerine kadar parça bütün ilişkisi ile inşa edilmektedir. Parçalarından bütüne giden, mekanik ile organik olanın birlikteliğini, Gregor A. Mayrhofer'in Pomodoro için 2007 yılında yapmış olduğu *Grand Hommage à l'Âge de la Technique / Große Huldigung an das technische Zeitalter / Omaggio a Arnaldo Pomodoro* isimli bestesinde yer alan seslerde çağdaş yaklaşım biçimlerinin formlarını duymak mümkün olacaktır (Bkz. Youtube, 2007).

Modern sanat dilinin zeminindeki genel yaklaşım biçimlerinin dışarısında hareket eden Pomodoro, bilinen imgelerden yeni anlam alanları oluşturmuştur. Kullandığı farklı ifade biçimleri ile tek bir sanat dalının üretimi içerisinde kalmaz; çalışmalarında disiplinlerarası ve çoğulcu bir anlayışı benimsemiştir.

Kaynakça

- Agamben, G. (2013). Çağdaş Sanat Nedir? A. Artun ve N. Öрге (ed.) Çağdaş Sanat Nedir? Modernlik Sonrasında Sanat (1. Baskı) içinde (41-52). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akmen, Ü. (2007). *Teneke'nin La Scala'da operalaşması Yaşar Kemal'in ücreti olmasın (!)?*. Ocak 3 2019 tarihinde PEN Türkiye Merkezi: <https://www.pen.org.tr/tr/node/669> adresinden alındı.
- Argan, G. C. (2000). Pomodoro in Florence at the Belvedere Fort,1986. *Writings On The Art of Arnaldo Pomodoro And A Selection Of The Artist's Works 1955-2000*. (1. Baskı) içinde (14-18) Milano: A Guide to the Fondazione Arnaldo Pomodoro, Lupetti.
- Argan, G. C. (2000). Time and Memory: the Monument to Pietrarubbia and the Project fort he Urbino Cemetery, 1978. *Writings On The Art of Arnaldo Pomodoro And A Selection Of The Artist's Works 1955-2000*. (1.Baskı) içinde (10-14) Milano: A Guide to the Fondazione Arnaldo Pomodoro, Lupetti.
- Cutó, A. R. (2016, Nisan 12). *Arnaldo Pomodoro: 'Sculpture is the appropriation of one's own space within the wider space in which we live and move'*. Ekim 7, 2018 tarihinde Studio International: <https://www.studiointernational.com/index.php/arnaldo-pomodoro-interview-sculpture-is-the-appropriation-of-ones-own-space> adresinden alındı.
- Pomodoro, A. (t.y). *Wing Beat 1984*. Şubat 17, 2019 tarihinde Fondazione Arnaldo Pomodoro: <http://mostraapmilano.fondazionearnaldopomodoro.it/le-opere/194/0806-colpo-dala?lang=en> adresinden alındı.
- GUGGENHEIM COLLECTION ONLINE (t.y.). *Arnaldo Pomodoro*. Mart 3, 2019 tarihinde Guggenheim:<https://www.guggenheim.org/artwork/artist/Arnaldo-Pomodoro> adresinden alındı.
- Hunter, S. (2000). An Interview, 1974. *Writings On The Art of Arnaldo Pomodoro And A Selection Of The Artist's Works 1955-2000*. (1. Baskı) içinde (216-230). Milano: A Guide to the Fondazione Arnaldo Pomodoro, Lupetti.

- Hunter, S. Dalla Scultura al teatro alla scultura. *Arnaldo Pomodoro, I progetti scenici 1972/2002*. (1. Baskı) içinde (6-10). Cantu: RIVA1920, RIVA IndustriaMobili SPA.
- Isgro, E. (2000). Voyage with a Sphere. *Writings On The Art of Arnaldo Pomodoro And A Selection Of The Artist's Works 1955-2000*. (1. Baskı) içinde (266-270) Milano: A Guide to the Fondazione Arnaldo Pomodoro, Lupetti.
- Krauss, R. (2002). Mekana Yayılan Heykel. *Sanat Dünyamız Dergisi*.82.106-111
- Lefebvre, H. (1992). *Ritimanaliz, Mekan, Zaman ve Gündelik Hayat* (Çev., A. L. Batur). İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın Üretimi* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Mayrhofer, G. A. (2017, Temmuz 18). *Grand Hommage à l'Âge de la Technique*. Mart 22, 2019 tarihinde You Tube: <https://www.youtube.com/watch?v=f8SIQssl-Ok> adresinden alındı.
- Moholy-Nagy, S. (2016), *Paul Klee Bir Öğretmenin Eskiz Defteri* içinde (11-21s.), (E. Sezgin, Çev.). İstanbul: Corpus Yayınları.
- NAR SANAT (t.y.). *Disk Atan Adam (Discobolus) ve Tarihçesi*. Şubat 17, 2019 tarihinde Narsanat:<https://www.narsanat.com/disk-atan-adam-discobolus-ve-tarihcesi/> adresinden alındı.
- Real, C. (2018, Mayıs 17). *Arnaldo Pomodoro: The Master of Masters. Art Summit The Best Contemporary Artists and Art Collectors*. Eylül 30, 2018 tarihinde Art Summit: <https://www.art-summit.com/arnaldo-pomodoro/> adresinden alındı.
- Sennett, R. (2001). *Ten ve Taş*, (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- SESLİ SÖZLÜK (t.y.). *Antitetik*. Mart 23, 2019 tarihinde Sesli Sözlük: <https://www.seslisozluk.net/antitetik-nedir-ne-demek/> adresinden alındı.
- Schefer, J. L. (2000). Writing and Perforations, 1976. *Writings On The Art of Arnaldo Pomodoro And A Selection Of The Artist's Works 1955-2000*. (1. Baskı) içinde (98-105) Milano: A Guide to the Fondazione Arnaldo Pomodoro, Lupetti.
- V&A COLLECTIONS. (t.y). *Brooch*. Mart 4, 2019 tarihinde V&A Search The Collections: <http://collections.vam.ac.uk/item/O97228/brooch-pomodoro-arnaldo/> adresinden alındı.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1:** Carandante, G. (2000). Arnaldo Pomodoro at The Hanoko Museum, Japan, 1994. *Writings On The Art of Arnaldo Pomodoro And A Selection Of The Artist's Works 1955-2000*. (1.Baskı) içinde (18-26) Milano: A Guide to the Fondazione Arnaldo Pomodoro, Lupetti.
- Görsel 2:** <http://www.arnaldopomodoro.it/archive/detail/62/lettera-a-meta>, Erişim Tarihi:18 Mayıs 2018
- Görsel 3:** <http://parisgalleryweekend.com/en/gallery/tornabuoni-art/>, Erişim Tarihi:17 Mayıs 2018
- Görsel4:** photo Giorgio Boschetti <http://www.artribune.com/arti-visive/arte-contemporanea/2016/12/mostra-arnaldo-pomodoro-palazzo-reale-milano/attachment/arnaldo-pomodoro-il-giardino->

nero-1956-photo-giorgio-boschetti/, Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2018

Görsel 5: <https://paddle8.com/work/arnaldo-pomodoro/100314-geometric-cufflinks> , Erişim Tarihi 13 Ekim 2018

Görsel 6: <http://collections.vam.ac.uk/item/O97228/brooch-pomodoro-arnaldo/>, Erişim Tarihi: 4 Mart 2019

Görsel 7: <http://collections.vam.ac.uk/item/O97228/brooch-pomodoro-arnaldo/>, Erişim Tarihi: 4 Mart 2019

Görsel 8: <http://www.vatican-patrons.org/date/2017/09>, Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2018

Görsel 9: <https://www.albrightknox.org/artworks/196523-il-cubo-cube>, Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2018

Görsel 10: <http://mostraapmilano.fondazionearnaldopomodoro.it/le-opere/194/0806-colpo-dala?lang=enhttp://fr.riviera.rimini.it/situr/decouvrez-le-territoire/art-et-culture/oeuvres-artistiques/colpo-dala-coup-daile-de-arnaldo-pomodoro.html>, Erişim Tarihi: 20.08.2018

Görsel 11: <http://mostraapmilano.fondazionearnaldopomodoro.it/le-opere/194/0806-colpo-dala?lang=enhttp://fr.riviera.rimini.it/situr/decouvrez-le-territoire/art-et-culture/oeuvres-artistiques/colpo-dala-coup-daile-de-arnaldo-pomodoro.html>, Erişim Tarihi: 20.08.2018

Görsel 12: Meliha Sözeri (Fotoğraf), 8 Nisan 2018, Milano

Görsel 13: <https://www.artsy.net/artwork/arnaldo-pomodoro-colonna-spaccata>, Erişim Tarihi: 29.09.2018

Görsel 14: Meliha Sözeri (Fotoğraf), 18 Ekim 2018, Milano

Görsel 15: Meliha Sözeri (Fotoğraf), 18 Ekim 2018, Milano

Görsel 16: <https://www.google.com.tr/search?q=urbino+cemetery+arnaldo+pomodoro&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjC-MmI7OLdAhUDiYsKHYGOApgQAUIcigB&biw=1280&bih=613#imgdii=AKB5FoJhS9WxAM:&imgcr=Q7qiI6wbfKAwIM;>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018

Görsel 17: http://www.tulliozini.it/prog/ark/ark_cu/TZ_ark_cu.html, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018

Görsel 18: <http://www.arnaldopomodoro.it/archive/detail/1/progetto-per-il-nuovo-cimitero-di-urbino>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018

Görsel 19: http://www.tulliozini.it/prog/ark/ark_cu/TZ_ark_cu3.html, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018

Görsel 20: http://www.tulliozini.it/prog/ark/ark_cu/TZ_ark_cu2.html, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018

Görsel 21: http://www.tulliozini.it/prog/ark/ark_cu/TZ_ark_cu4.html, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018

Görsel 22: <http://www.arnaldopomodoro.it/archive/detail/145/corona-radiante?lang=it>, Erişim Tarihi 8 Haziran 2018

Görsel 23: <http://www.arnaldopomodoro.it/gallery>, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2018

Görsel 24: Meliha Sözeri (Fotoğraf), 18 Ekim 2018, Milano

Görsel 25: Meliha Sözeri (Fotoğraf), 18 Ekim 2018, Milano

Görsel 26: <http://www.arnaldopomodoro.it/archive/detail/39/stele-i-ii-iii-iv>, Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018

Görsel 27: <https://www.studiointernational.com/index.php/arnaldo-pomodoro-interview-sculpture-is-the-appropriation-of-ones-own-space>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2018, Fotoğraf: Giorgio Boschetti.

Görsel 28: <http://www.arnaldopomodoro.it/archive/detail/21/piramide-della-mente>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2018

Görsel 29: <http://www.arnaldopomodoro.it/archive/detail/54/teneke>, Erişim Tarihi: 3 Mart 2019